

Molnár Zsuzsa

Modern magyar politikai eszmetörténet

Mindenképp meglepetés, amikor egy könyv külseje, „címkéi” (tankönyv), a megadott információk (itt az előszó, a kiadó kategóriába sorolása) mást sugallnak, mint amivel az olvasó akár egy futó belelapozás után találkozhat. A cím: *Modern magyar politikai eszmetörténet*, a tartalomjegyzék mind egy nagyobb összefoglaló munkára utal, a kötet mérete és stílusa azonban hamar bizonyossá teszi olvasóját, hogy amennyiben ez lehetséges, inkább a politikatudomány sajátos olvasókönyvét veheti most kézbe. Akár a szerző személye is megelőlegezheti e gondolatot, azonnal kijelentve azt is: effajta szubjektív válogatásnak kimondottan jót tesz, ha irodalmár a gondozója. Takáts József maga is szabadkozik, felsorolja milyen akadályai lehetnek, hogy valaki ezen a tudományterületen klasszikus tankönyvet adjon ki, de talán erre nem is volt szükség. Az anyag váza nagyon is strukturált: a fejezetek kijelölik a tárgyalás logikai menetét, hivatkozott szakirodalom-lista zár minden egyes részegységet, mégis a felépítés a szabad (egyetemi) előadás minden jellemzőjét tükrözi. Emiatt élvezetes olvasmány, de talán nehezen tanulható, tárgyilagos, de mégsem a hagyományos értelemben vett történeti, politikai áttekintés.

A szerző több sort szentel a megírás, szerkesztés módszertanának, és valóban, egy ilyen általános szintézis megtervezése legalább annyira érdekelheti a szakmát és az olvasót, mint maga a kivitelezés és a végeredmény. A fegyelmezett gondolatmenetet, mely segítségével kronológiai rendben haladva kísér végig bennünket (néha irodalomtörténeti korszakolású) időszakaszokon, meg-megtörik, jelölve és sokszor kiemelve, a politikusportrék és inkább jelöletlenül, azaz nem hangsúlyozva a műelemzések. Ez utóbbiakon belül talán a nyelvi elemzés, a szókincsvizsgálat az egyedül szándékosan aláhúzott, nem csoda, hiszen módszertani szempontjai között a fő helyet foglalja el annak vizsgálata, hogy egy-egy általánosan használt fogalom tartalma és konnotációja hogyan változott, akár egy-egy adott politikai gondolkodó életművén belül.

A kötet legnagyobb erénye, hogy nemcsak azt a közhelyet szögezi le ismételtelen, mennyire mást jelent koronként a liberalizmus, a konzervativizmus és a szocializmus, hanem rámutat szinte oldalról oldalra arra, mely elvek (és tettek), vélemények, meglátások azok, amelyek lehetnek és válhatnak – a legritkább esetben tisztán, többször inkább ötvözetként – egyik vagy másik eszmecsalád sajátjaivá. Érdeemes megállni egy pillanatra és alaposabban megnézni, helytálló-e a nacionalizmus külön kezelése. Kategória szerint, tehát hierarchikusan sem illeszti egy szintre a másik három nagy „eszmecsaláddal”, azaz gondolati rendszerrel, hanem „politikai érzelemnek” nevezi. Ugyanebben az évben jelent meg, szintén az Osirisnél *A magyar nemzeteszmé és nacionalizmus története* (szerzője Gyurgyák János, főcím: *Ezzé lett magyar hazátok*), mely művön éppen az a (recenzált) kötetünkkel párhuzamos) elemzési ív vonul végig, mely alapján kijelenthető: a nacionalizmus leginkább minden ideológiát nemcsak felülíró, de átíró, átható (akár vallási értelemben vett) „hit”-nek tekinthető. Takáts József megfigyelései, így megállapításai is, nagyon egyediek, néhány példa az 1849 utáni konzervatív melankóliáról: – „Talán azok a legszebb konzervatív írások, amelyeken öntudatlan melankólia is átérződik, mert szerzőjük, miközben mélyeséges hittel áll ki egy adott erkölcsi eszmény vagy életvezetési minta mellett, már tisztában van azokkal, s ezt írásában jelzi is, hogy ezen eszménynek vagy mintának az ideje lejárt, ma már nemhogy nem elfogadott, de lassan megmosolyogni való.” (53. oldal); „A szocializmus nem egyszerűen rivális politikai eszme volt például a liberalizmushoz képest, hanem olyan nyelvi világ is, amely alig érintkezett a kulturális elitével. Több évtizedes nyelvi folyamat révén olvadt csak bele ez az eredetileg erősen elkülönülő szocialista szótár a modern magyar politikai nyelvbe.” (77. oldal)

A fentebb már említett szókincs-boncolgatás nem csupán deklarált politikai megszólalásokra terjed ki, beemelésre és így összevetésre kerülnek magánlevelek félmondatai, nem feledkezve meg a szépírói teljesítményekről sem. Természetesen minden esetben az alapot a kor történelmi eseményei adják.

Ennek, azaz az egy-egy korszak főbb gazdasági-politikai történéseinek rövid felvázolását érzem a kötet egészét nézve talán kevésbé egységesnek. Bizonyos helyeken (például 16. oldal – szokásjog) fontosnak tartja Takáts megismertetni olvasóit olyan eseményekkel, amelyek akár a gimnáziumi tananyag részei, máshol viszont olyan tudást mozgósítana, amelyekkel csak szakmabeli találkozhatott.

Ha csak a gondosan válogatott primer irodalmat nézzük, hatalmas anyagot mozgat, mutat meg, hoz előtérbe. A legtöbb mű említés szintjén, csupán „címként” szerepelt eddig különböző történeti, esetleg irodalmi monográfiákban. A szekunder irodalom felsorolásakor pedig azt láthatjuk, hogy folyóiratcikkek (*Aetas*, *Medvetánc*, *Világosság* stb.) és tanulmánykötetek írásait használta elsősorban. Utalásai tehát ténylegesen használhatók és használandók az ismeretek további bővítése során, igazán hasznos bázist nyújtanak mindenki számára, bármilyen céllal kezdte is olvasni Takáts kötetét. Valószínűleg szándékolt a figyelem, hogy magyarul is hozzáférhető elméleti munkákból dolgozik, kiemelései mindenesetre – néhol csak egy-egy mondatnyi idézet – nem a legismertebb, legtöbbet hivatkozott részletek.

A kötet legjobb részei, az általam leginkább kedvtelve forgatott oldalak, a politikusok arcképeinek, életpályájának megrajzolásai. A következő személyeket emeli ki Takáts: Széchenyi István, Kemény Zsigmond, Szabó Ervin, Jászi Oszkár, Szekfű Gyula, Szabó Dezső, ők azok, akiknek neve fejezetcímekben is megjelenik, de pl. Eötvös Józsefről hasonlóan komoly, ha nem is fókuszált imázslemezést kaphatunk, ugyanez áll Bibóra, Németh Lászlóra, Lukács Györgyre is.

Széchenyi kapcsán jegyzi meg, talán tanulságként elraktározható az a megfigyelése, hogy a politikai nézetváltoztatások legalább olyan könnyen kimutathatóak, mint valamiféle rendszerszerűség az írói pályán belül (32. oldal). A kötet elejére került, nagyon érdekesen tipizált politikai nyelvezetek vegyítése lehet az oka sok politikus esetében a leginkább kiérleltetés hiányával magyarázott, ezért inkább nem is bolygatott ellentmondásoknak.

Természetesen áttekinthetjük a kötetet úgy is, mely kulcsfogalmak vizsgálatát tartja fontosnak a három (plusz egy) eszmerendszer keretein belül. Itt nem találkozunk extrém esetekkel, a nemzet, az állam stb. klasszikus soron megyünk végig, de még ez sem teszi mechanikus leírássá a kötetet. Talán pont ezért nem érzem az olvasó sem a név-, sem a fogalommutató hiányát.

Nagyon ösztönös vizsgálati módszernek tűnik a rivális elméletek ütköztetésének végigvezetése, annak ellenére alkalmazza ezt Takáts többször is, hogy célja éppen az átmenetek, a hasonlóságok, a merev elhatárolódásnak való ellenállás bemutatása. A „steril” ideológiák alkalmazása (erre jók a pályaképek, életművek értékelései) során derül ki, szinte hiábavaló címkézni – ahogy Takáts bizonyítja – kort, pártot(!), személyt.

Kapunk egy nem általánosítható, mégis kiválóan használható értelmezési keretet, amelynek segítségével akár irodalmi művekre, akár politikai szövegekre lehetőségünk van más szemmel nézni. Ami első látásra ellentmondásosság, az talán gyakran inkább összetettség, az elkötelezettség az eszmék szintjén biztos, hogy nem jár együtt a kizárólagossággal. A *Modern magyar politikai eszmetörténet* nem feltétlenül az a kötet lesz, amelyet történészek, politológusok háttéranyagként fognak munkáikhoz használni, vagy diákok egzakt definíciókat találnak benne különböző fogalmakra, de semmihez sem hasonlítható betekintést nyújt minden egyes vizsgált, végigelemzett korszak gondolkodásába, belehelyezkedik az akkor alkotók gondolatvilágába, és ezzel egyedülálló.

Takáts József: *Modern magyar politikai eszmetörténet*. Osiris, Bp., 2007